

פרד"ס לשולחן שבד

אוצרות גזוים מגאונותם וחדיפותם של גדולי הדורות
מבחר ערוך ומלוטט מספר שיראה אור בע"ה בהוצאת מ.ד.

גליון 622 - שנה י"ב - כל הזכויות שמורות ©

שב"ק פרשת שמות תשפ"ו

האם מלך שחוזר לכסאו נחשב חדש

ויקם מלך חדש (א ח) במדרש רבה (א ט) כתוב שמצרים אמרו פרעה שישמיד את ישראל אמר להם שוטים שבעולם אילולא יוסף לא היינו חיים כיון שלא שמע להם הורידהו מגדולתו ג' חודשים עד שאמר להם כל מה שאתם רוצים הריני עמכם והושיבו אותו למקומו לפיכך נקרא מלך חדש וכתוב ויקם מלך חדש.

והיינו שנקרא חדש על שהמליכהו מחדש, הקשה הרב מטשעבין שבגמ' סוטה (מד.) וכן נפסק ברמב"ם (פ"ז ממלכים ה"ח) איתא כי יקח איש אשה חדשה לא יצא למלחמה פרט למחזיר גרושתו שאין חדשה לו הרי שלהחזיר מצב לקדמותו לא נקרא "חדש" ומדוע כאן שהחזירהו למלכותו נקרא "חדש" וצ"ע.

כרם חמד

מלך חדש ושם פיתום ורעמסס תלויים זה בזה

ויקם מלך חדש וגו' (א ח) בגמ' סוטה (יא.) איתא רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחדש אמר שנתחדשו גזירותיו.

עוד איתא בגמ' שם פיתום ורעמסס רב ושמואל נחלקו חד אמר פיתום שמה ולמה נקרא שמה רעמסס שראשון ראשון מתרוסס וחד אמר רעמסס שמה ולמה נקרא פיתום שראשון ראשון פי תהום בלעו.

ויש להקשות מה נפק"מ האם שמה פיתום או רעמסס, ונראה לתלות המחלוקת זו בזו דכל חד כשיטתו ושפיר יש נפק"מ מה שמה.

במדרש איתא שכשלקח יוסף את בנימין שאגו השבטים עד שנפלה פיתום ורעמסס ולפי"ז לכאן כדון צריכים בני לבנות את פיתום ורעמסס לתקן מה שקילקלו אבותיהם ואי"ז גזירה מה שפרעה גזר עליהם לבנות שוב.

ברם הניחא אם מה שאחר שבנו היה מתרוסס כל' נשבר שפיר תבע פרעה שיבנו שוב ושוב באומרו שלא בנו מספיק חזק כפי שהיה ולכן נשבר ונפול אבל אם היה פי תהום בולעו הרי שישראל מבחינתם בנו כדון ורק שהקב"ה עשה שהקרקע תבלע אותם וא"כ אין בני מחוייבים לשוב ולבנות לשוב ולבנות ושפיר נחשב להם גזירות פרעה.

והשתא נייתי אל המכוון, מ"ד שנתחדשו גזירותיו סובר שרעמסס שמה ולמה נקראת פיתום כי פי תהום בלעו וא"כ בני בנו כדון ומה שהכריחם לבנות שוב ושוב היה גזירה בעלמא והיינו דס"ל שנתחדשו גזירותיו ר"ל שכל יום ויום היה מחדש הגזירה לבנות למרות שלא היו מחוייבים, ומ"ד שהיה מלך חדש סובר שפיתום שמה ולמה נקראת רעמסס שראשון ראשון מתרוסס והיינו שטען פרעה שאינו מחדש גזירותיו אלא מחייבם לבנות חזק כפי שהיה לפני שאבותיהם הפילום בשאגתם וא"כ מש"כ חדש היינו מלך חדש ממש.

מים יחזקאל

איך שתיקתו של איוב גרמה לישראל להתחייב על הממון

הבה נתחכמה לו (א י) בזוה"ק איתא שלשה היו באותה עצה בלעם ואיוב ויתרו, בלעם שיעץ נהרג יתרו שברח זכו בניו לישב

בלשכת הגזית איוב שאמר על הממון אמר לו הקב"ה אך את נפשו שמור, תנא בלעם היה חרש דחרשין יתרו חרש דחרשין וחכימא דחכמין איוב היה חרש דחרשין חכימא דחכמין ודחיל חטאין.

ויש להבין חדא איך הזוה"ק אומר שאיוב אמר על הממון הרי בגמ' סוטה (יא) איתא שאיוב שתק, עוד יש להבין מדוע נמנו רק שלשתם ולא נמנה פרעה עצמו שאמר הבה נתחכמה לו, ועוד קשה מה ענין המעלות של כל אחד מהאנשים הללו לכאן.

ונראה לפרש הענין שאכן איוב שתק אלא ששתיקתו גרמה לישראל על הממון, וייתישב הכל ובהקדם.

בגמ' סנהדרין (כט.) איתא שנים אומרים חייב ואחד אומר זכאי חייב שנים אומרים חייב ואחד אומר איני יודע מוסיפין כו' וכתב הרמב"ם (פ"ח מסנהדרין ה"ב ובנו"כ) שמותר להושיב מלכתחילה רביעי עמהם שאם אחד יאמר איני יודע יהא במקומו, וזה דוקא בדיני ממונות אבל לא בדיני נפשות.

ולפי"ז י"ל שפרעה הושיב את בלעם יתרו ואיוב שיאמרו על ישראל אם חייבים או זכאים והושיב את עצמו רביעי שאם אחד יאמר איני יודע יהא במקומו ובמידה וכך יקרה ויהיה פרעה במקומו יוכלו לפסוק רק על הממון שרק בדיני ממונות נאמר דין זה, ואכן יתרו ברח ואיוב שתק והוצרך פרעה להוסיף את עצמו ונגמר הדין לחיוב ע"פ פרעה ובלעם ואולם נגמר רק לדיני ממונות.

אלא שמה שאיוב שתק יש לדון אם שאלו תחילה את בלעם ויתרו ואח"כ את איוב היינו ששמע שבלעם מחייב ויתרו מזה וא"כ לא היה לאיוב לשתוק דנחשב כאומר איני יודע וגורם שנוסף פרעה המחייב אלא היה לו לזכות כיתרו וכך היו ב' אומרים זכאי ואחד אומר חייב ואי"צ להוסיף את פרעה והיו ישראל זכאין וממה ששתק גרם שפרעה נוסף והיו ב' מחייבים והיה זה רק חיוב על הממון וממילא שתיקתו נחשבת שאמר על הממון ונענש כפי שאמר הקב"ה לשטן "רק את נפשו שמור" מידה כנגד מידה ששתיקתו גרמה לישראל חיוב על הממון ולא על הנפשות אף הוא נענש על ממונו ולא על נפשו.

ברם אם דעתו של איוב נשמעה ראשונה היה מוכרח לשתוק ולא יכל לזכות וחשבונו היה שאם יזכה יש לחשוש שבלעם ויתרו יחייבו והיו ב' אומרים חייב ואי"צ להוסיף את פרעה והיו בני"י חייבים אף על נפשות לכן העדיף לשתוק וכך אף אם בלעם ויתרו יחייבו יצטרכו להוסיף את פרעה ויוכלו לפסוק רק על הממון וינצלו ישראל בנפשות וא"כ לא צריך איוב להיענש.

ויש להוכיח שאיוב נשאל שלישי דקיי"ל בסנהדרין (לב.) שבדיני נפשות מתחילין מן הצד כל' שואלים מן הקטן אל הגדול וכאן דנו דיני נפשות וצריך להתחיל מן הקטן והקטן היה בלעם שהיתה לו רק מעלה אחת והשני היה יתרו שהיו לו ב' מעלות והשלישי היה איוב שהיו לו ג' מעלות והתחילו לשאול מבלעם ואת איוב שאלו שלישי וא"כ לא היה לו לשתוק אלא לזכות ושתיקתו גרמה להוסיף את פרעה ולחייב את בני"י בממון לכן נענש שלקחו כל ממונו.

ובזה אתי שפיר שאין סתירה שבאמת איוב שתק אלא ששתיקתו נחשבת שאמר על הממון לכן אמר הקב"ה לשטן רק את נפשו שמור ושפיר שלא נמנה פרעה עמהם כי החלו בתור בי"ד של ג' ופרעה הצטרף רק בתור רביעי לומר הבה נתחכמה לו אחרי שאיוב שתק, ושפיר נמי שנמנו מעלותיהם דזה נצרך להוכיח שאיוב נשאל אחרון והיה לו לזכות ולא לשתוק.

מים יחזקאל

האם היתה גזירת בי"ד לגרש נשותיהן, והאם עמרם היה בכלל הגזירה

וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי (ב א) בגמ' סוטה (יב). תנא עמרם גדול הדור היה כיון שראה שאמר פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו אמר לשואו אנו עמלים עמד וגירש את אשתו עמדו כולן וגירשו נשותיהן אמרה לו בתו אבא קשה גזירתך משל פרעה כו'.

ממה שאמרה לו בתו גזירתך משמע שעמרם גזר לעשות כך ובפרט לפי מש"כ רש"י (שם) שעמרם היה ראש הסנהדרין באותו הזמן, ויש להקשות א"כ שהיתה זו גזירת בי"ד לגרש הנשים מדוע צריכים חז"ל להדגיש שעמרם עצמו נמי עמד וגירש אשתו פשיטא שיגרשה שהרי היה חלק מבני ואם בי"ד גזרו על בניי שיגרשו נשותיהם הרי שהוא נמי מחוייב לכך.

ויש לפרש שהרי בגמ' ב"ב (קטז:) איתא שהיתה יוכבד בת ק"ל ובנס חזרה לנערותה שילדה את משה (ומה שילדה ג' שנים קודם את אהרן ו' שנים קודם את מרים היה נמי נס אך י"ל דסו"ס אחר לידת אהרן שוב חזרה לזקנותה והוצרכה לנס שחזרה לנערותה), והרי הגזירה של בי"ד לגרש הנשים היתה כדי שלא ילדו בנים שיושלכו ליאור וא"כ חלה הגזירה רק על נשים שהן בנות פו"ר ועמרם לא היה בכלל הגזירה שהרי אשתו אינה בת פו"ר ורק שאחר שגירשה והחזירה נעשה נס שחזרה לנערותה, ולכן מדגישים חז"ל שאפי' שעמרם לא היה בכלל הגזירה מ"מ עמד אף הוא וגירש את אשתו כמופת לרבים שינהגו כמותו.

ואף לדעה שכשיגרשה כבר היתה מעוברת ורק שלא הוכר עוברת ודאי דלא היתה בכלל הגזירה דאף אם יגרשה תלד ואפ"ה עמד וגירשה כמופת לרבים ושפיר הדגישו זאת חז"ל.

א.ה- ויש לתמוה על ב' השיטת, לשיטת הראשונה שלא היתה מעוברת באותה העת יש להקשות דעדיין לכא' היה מחוייב לגרשה ע"פ גזירת פו"ר שהרי ב' פעמים ילדה אחר גיל ק"כ הן את מרים והן את אהרן וא"כ אף שאחר לידת אהרן חזרה לזיקנותה היה לעמרם לחשוש ששוב תחזור לנערותה ותלד כפי שקרה לה ב' פעמים וכפי שאכן קרה אם משה והרי דהיה לו לחשוש שהיא בכלל פו"ר ולגרשה, ושוב קשה מדוע לא צריך להדגיש זאת ולפירוש השני שהיתה מעוברת נמי קשה דהא הם לא ידעו שהיא מעוברת וא"כ אין לומר שמצד שהיתה מעוברת לא היה צריך מעיקר הדין לגרשה.

ולפי פשוטו אי"צ לכל דבריו דמנין להכריח שהיתה זו גזירת בי"ד שיגרשו נשותיהן דאדרבא לפי פשוטו לא היתה גזירה ולא היו מחויבים בכך ורק שעמרם מעצמו עשה כך ואחריו עשו כולם כי ראו שכך עושה גדול הדור ולכן מדגישים חז"ל שעמרם גירשה דלא היה זה חיוב אלא הנהגה שלו שגרמה לכולם לעשות כך, ומה שפרש"י שהיה ראש הסנהדרין אי"ז להורות שהיתה זו גזירת בי"ד אלא שבא לפרש מדוע כל ישראל נמשכו אחר הנהגתו ופירש שהיה ראש הסנהדרין.

משאת המלך

במה נחלקו התנאים אם קולו של משה היה כשל נער

ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בוכה (ב ו) בגמ' סוטה (יב): נחלקו ר' יהודה ור' נחמיה בביאור המקרא כי כתוב נער וכתוב ילד ר"י סובר הוא ילד וקולו כנער ור"נ אמר א"כ עשית למשה בעל מום לכן פירש שעשתה לו אמו חופת נעורים.

ואמרתי קמיה הגר"ז מבריסק שמחלוקתם תלויה במחלוקת שבגמ' זבחים (קב.) האם משה רבינו היה כהן ורק מזרעו פסקה כהונה או שהיה לוי.

מ"ד שהיה ילד וקולו כנער סובר שאינו לוי דאם הוא לוי הרי שהוא בעל מום שהרי הלויים צריכים להנעים קולם בשיר לפני המזבח ואיתא בחולין (כד.) דהלויים אין נפסלין אלא בקול

וא"כ בהכרח סובר שהיה כהן העובד במזבח ואינו נפסל כשקולו עבה כשל נער כי אצל כהן הפסולים לעבודה הם רק המנויים בויקרא (כא-טז) וקול עבה אינו פסול.

ומ"ד שאימו עשתה לו חופת נעורים ולא היה קולו כנער סובר שהיה לוי וקול עבה הוי בעל מום לכן פירש שאל היה קולו עבה. וקילס הגר"ז הדברים.

מציון מכלל יופי

איך יתכן שאליעזר היה בן ח' ימים גם במדין וגם במלון והטענה על משה

ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו וגו' (ד כד) דעת הרי"ף והרמב"ם (פ"ב ממילה ה"ח) שרק ביום הראשון והשלישי למילה התינוק כואב ומסוכן אבל ביום השני למילתו אינו מסוכן (דלא כרש"י בשבת קלד: שאף בשני מסוכן), וברש"י בנדרים (לב.) כתוב שכאשר הגיע משה למלון היה זה שמיני למילתו ובר"ן (שם) כתב שכשהגיע למלון היה צריך משה למולו למרות שעדיין יש דרך ולא הגיעו למצרים כי היה זה קרוב למצרים וקצת דרך אינה סכנה, וע"ע בגמ' שם שמשמע שמבחינת הזמן כבר קודם שיצאו ממדין היה ראוי למולו ורק מפני סכנת הדרך לא מלו.

והקשה בספר נחלת יעקב איך יתכן לומר שבהגיעם למלון היה בן ח' ימים הרי הדרך עד המלון היתה ג' ימים דזו הדרך בין מדין למצרים והמלון היה סמוך למצרים כמבואר בר"ן שלכן אחר המלון לא היתה סכנת דרכים והרי קודם שיצאו ממדין נמי היה ראוי למול כל' שכשיצאו היה בן ח' ימים וכיצד אחר ג' ימים פרש"י שהיה בן ח' ימים ועיי"ש שתי"ק דבר דחוק.

ונראה שהנה הרמב"ן בפר' יתרו (יח-א) כתב שהר האלוקים היה קרוב למדין שהרי משה היה רועה צאן חתנו בהר האלוקים ובפסוקים מבואר שאחר שהיה משה במלון המשיך להר האלוקים ופגש את אהרן וא"כ הרי שהיה המלון בין הר האלוקים למדין והרי שהיה קרוב למדין והדרך מהמלון למצרים נמי היתה קצרה כדכתב הר"ן שמה"ט יכל למולו במלון ולא תהיה לו סכנת הדרך וא"כ בהכרח שהדרך ממדין למצרים לא היתה ג' ימים כהבנת הנחלת יעקב.

ולפי"ז יש לפרש כאן דקאי כמ"ד שרק בימים ראשון ושלישי למילה איכא סכנה אבל יום שני למילה אין בו סכנה והדרך ממדין למצרים היתה פחות מג' ימים והיה מלון באמצע הדרך ויש להעמיד כדברי רש"י בנדרים שבעת צאתן ממדין היה בן ח' ימים וחישוב משה שלמלו כעת אינו יכול דהיום הראשון סכנה ולא יוכל לצאת לדרך ואם ימולו וימתין יום אחד ויצא ביום השני נמי א"א דהא הדרך יותר מיום אחד כך שביום השלישי יהיה בדרך וא"כ יצטרך להמתין עד סוף יום ג' ולצאת והקב"ה אמר לו לצאת מיד לכן יצא מיד והגיע למלון בסוף היום הראשון דהדרך למלון לא היתה ג' ימים וכאשר הגיע למלון בסוף היום הראשון היה יכול למול מיד קודם שתחשך דהיה זה סוף היום השמיני למילה וכאשר יגיע הלילה חשיב שני למילה שהרי ימי המילה אינם תלויים מעת לעת וא"כ ישן בלילה במלון ולמחרת ילך שהרי היום השני למילה אינו מסוכן ובסוף אותו היום יגיע למצרים וביום השלישי שהוא שוב מסוכן יהיה כבר במצרים ומכיון שלא עשה כך כעס עליו הקב"ה, ולפי"ז אתי שפיר שהן במדין והן במלון היה בן ח' ימים.

אך אכן קשה מדוע באמת משה לא עשה כך הרי בכך היה גם מל אותו בזמנו וגם לא צריך להתעכב, וצריך לומר שהבין משה שהימים הינם מעת לעת וא"כ אם מל בסוף היום השמיני היום השני למילה שאינו סכנה אינו מתחיל מיד כשנעשה לילה אלא לאחר עשרים וארבע שעות ושוב אינו יכול ללכת למחרת דהוי ראשון למילה אלא יצטרף להתעכב וזאת לא רצה לכן לא מלו.

חת"ס (שבת קלד: ד"ה ביום)